

УДК 347.61/.64-055.2(32)(09)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.08>**ІГОР АЛЬБЕРТОВИЧ ЛОГВИНЕНКО,**

кандидат історичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра теорії та історії держави і права;

 <https://orcid.org/0000-0003-1505-4418>,
e-mail: igor_logv@ukr.net;

ЄВГЕНІЯ СЕРГІЇВНА ЛОГВИНЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра конституційного і міжнародного права;

 <https://orcid.org/0000-0002-7687-843X>,
e-mail: evgeniyalogvinenko11@gmail.com

**ЖІНКА У СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ: ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН**

Досліджено основні фактори, які впливали на формування світогляду давньоєгипетської жінки. Показано вплив релігії на її розуміння сім'ї, свого місця та призначення в суспільстві. Визначено основні критерії соціальної диференціації жінок. Проаналізовано першоджерела, зокрема пам'ятки права, на підставі яких показано правовий статус жінки у Стародавньому Єгипті. Охарактеризовано особливості шлюбно-сімейних відносин. В основу дослідження покладено принцип історизму. Історико-порівняльний та історико-генетичний методи застосовано при вивченні особливостей шлюбно-сімейних відносин, нормативно-порівняльний та герменевтичний – під час роботи над першоджерелами. Гендерний підхід зумовив комплексне вивчення релігійних, політичних, правових норм та соціальних інститутів – родина, сім'я, культура тощо.

Зроблено узагальнення та висновки, де зазначено, що саме в релігії Стародавнього Єгипту з'явилися об'єднанні культу божественного подружжя із сином-немовлям, які стали взірцем для єгиптян у створенні власної сім'ї. Вони першими серед давніх цивілізацій розглядали сім'ю як основу суспільства, що дає нам підстави стверджувати, що у Стародавньому Єгипті виникла сім'я у нашому сучасному розумінні. Соціальний статус жінок був різний. Найвищій мали дружини правителя та жриці, найнижчий – служниці та рабині. Вони не мали юридичних прав і вважались майном. Проте рабині мали право на особисті речі та заводити сім'ю. За жорстоке поводження з ними загрожувало покарання. За певних умов рабині могли стати вільними і отримати права єгиптянки. Зауважено, що вільні давньоєгипетські жінки мали майже рівні юридичні права з чоловіками, що вигідно вирізняє їх від жінок інших давніх цивілізацій.

Зазначено, що вивчення статусу жінки та особливостей шлюбно-сімейних відносин у Стародавньому Єгипті дозволяє побачити історичні витоки проблем гендерної нерівності, усвідомити такі базові людські цінності, як любов, взаємоповага, відповідальність, толерантність, відданість тощо, які мають стати основою у вирішенні сучасних гендерних питань.

Ключові слова: *Стародавній Єгипет, давньоєгипетська цивілізація, жінка, релігія, жрецтво, шлюб, сім'я.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. Таємниці Стародавнього Єгипту приваблювали не одне покоління науковців. І це не є дивним, адже давньоєгипетська цивілізація виникла більше п'яти тисяч років тому і стала однією з перших в історії людства (історики дискутують, яка цивілізація була першою – єгипетська чи шумерська). Незважаючи на таку хронологічну віддаленість, вчені і донині не можуть пояснити походження знань давніх єгиптян і зазвичай обмежуються лише

визнанням високої культури тогочасних мешканців долини Нілу, констатацією їх обізнаності в астрономії, математиці, хімії, медицині, містобудівництві, інженерії, мореплаванні тощо. Відкритим залишається питання походження єгипетського етносу. Тут варто пригадати дискусію між філологами та етнологами. Перші доводили, що єгиптяни є потомками азіатів, оскільки їхня мова споріднена з мовами семітської групи. Другі відстоювали африканське

походження єгиптян, посилаючись на антропологічну схожість із корінними африканцями (насамперед із берберами) та їхньою культурою. Самі ж єгиптяни, і це достеменно відомо, вважали, що вони є корінними мешканцями своєї землі, в яких немає крові інших народів. Саме тому вони називали себе «люди», а інші народи – лівійці, азіати, ефіопи тощо, тобто щодо них слово «люди» не вживалось (Erman, 1971). На наш погляд, формування єгипетського етносу відбувалося не ізольовано від зовнішніх факторів. На цей процес впливали, як переконливо доводять Д. Брестед і Б. Тураєв (2003, с. 27–28), народи північної та східної Африки, а також семітські кочівники, які вторглися в долину Нілу та в подальшому протягом тривалого часу переселялися з Азії, що позначилось на мові та культурі єгиптян.

На особливу увагу заслугове давньоєгипетське суспільство і культура, які мали свою специфіку і вирізнялись серед інших давніх цивілізацій, зокрема ставленням до жінки, розумінням її місця і ролі в соціумі. Зважаючи на значну історіографію, присвячену Стародавньому Єгипту, бракує робіт, де розглядається історія жінки. Як правило, це окремі статті або опубліковані тези доповідей, які фрагментарно висвітлюють життя давньоєгипетської жінки. Такі наукові розвідки не позбавлені заангажованого традиційного підходу, де жінкам заздалегідь відводиться другорядна роль у суспільстві та державі. Отже, нагальною є потреба в комплексному дослідженні статусу давньоєгипетської жінки, з'ясуванні ставлення до неї влади та соціальних інститутів. До того ж актуальності цій статті додає й те, що вивчення статусу жінки в Стародавньому Єгипті допоможе збагнути причини гендерних проблем сучасності, адже саме там формується сім'я в нашому сучасному розумінні, встановлюються шанобливі відносини між чоловіком і дружиною, між батьками і дітьми, набувають особливого значення родинні зв'язки, що знайшло своє відображення в юридичних документах. Зрозуміло, ми далекі від ідеалізації тогочасного життя, але хотіли б акцентувати на особливостях, які вирізняють положення жінки в давньоєгипетській цивілізації серед інших давніх цивілізацій – шумерської, асирійської, індійської та китайської.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Зважаючи на вищевикладене, *метою* статті є визначення правового статусу жінки у Стародавньому Єгипті, її місця і ролі в суспільстві, з'ясування та аналіз особливостей шлюбно-сімейних відносин у давньоєгипетській державі, що визначалися нормами звичаєвого

права, актами-документами, які мали юридичне значення, а також міфами та релігійними джерелами. Задля досягнення цієї мети потрібно вирішити такі *завдання*:

- розкрити чинники, що впливали на світогляд жінки, на розуміння свого призначення в давньоєгипетському суспільстві;
- визначити фактори, які впливали на соціальний статус жінки;
- охарактеризувати особливості шлюбно-сімейних відносин у Стародавньому Єгипті;
- проаналізувати юридичні права та обов'язки давньоєгипетської жінки;
- зробити відповідні висновки та узагальнення, де показати зв'язок розглянутого історичного минулого із сучасними проблемами гендерної нерівності.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Основою дослідження є принцип історизму, який дозволив події та явища розглядати в динаміці їх розвитку, побачити причино-наслідкові зв'язки між ними. Такий підхід допоміг не лише охарактеризувати шлюбно-сімейні відносини, а й показати, як вони і під впливом яких обставин змінювались із часом, визначити та проаналізувати їхні особливості. Історико-порівняльний метод застосовувався при з'ясуванні змін у статусі жінки, які відбувалися в різні історичні періоди давньоєгипетської цивілізації. Аналізуючи першоджерела – судові рішення, декрети, укази та грамоти правителів, приватні тексти папірусів, релігійні тексти Книги мертвих, надписи на фасадах споруд, міфи та казки того часу – використовувався герменевтичний метод, а також проводилася систематизація зібраного матеріалу. При вивченні пам'яток права у пригоді став порівняльно-правовий метод, який дозволив побачити, які права мала жінка у Стародавньому Єгипті і як вони змінювались із часом. Антропологічний метод дозволив показати світогляд давнього мешканця долини Нілу, його розуміння природи та головного призначення жінки в суспільстві. Нарешті, більш повному уявленню про жінку тієї доби сприяло використання гендерного підходу, який зумовив комплексне вивчення релігійних, політичних та правових норм, а також дослідження соціальних інститутів – родини, сім'ї, культури тощо, які формують гендер (Логвиненко, 2022, с. 92–93).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Життя давнього єгиптянина було тісно пов'язане з релігією. У будь-якій ранній цивілізації, як писав німецький єгиптолог Я. Ассман (2014, рр. 8–10), усе засновано на релігії і «той, хто уявляє єгипетський спосіб життя як співіснування світу повсякденного і світу

сакрального, які, з одного боку, чітко розділені, а з другого – поєднані різноманітними зв'язками, вже зрозумів один із найістотніших аспектів того життя». Цей умовивід вченого можна вважати базовим у розумінні особливостей тогочасного суспільства.

Релігія Стародавнього Єгипту, за влучним висловом М. Коростовцева (2000, с. 10), «являла собою дуже складний феномен, поєднання часто суперечливих, а часом і взаємовиключних вірувань, які виникли в різні часи та в різних частинах світу». За підрахунками вчених, в єгипетській релігії було більше п'яти тисяч різних божеств. Кожен із сорока двох номів мав свого головного бога. Також у кожному місті був культ свого божественного покровителя. Єдиного, визнаного всім народом вищого бога в Єгипті не існувало. Спроба правителя Аменхотепа IV (Ехнатона) провести релігійну реформу і затвердити Атона верховним божеством зазнала повного краху. Мешканці Нільської долини виявилися непоступливими у своїх віруваннях. Водночас до релігійних уподобань співвітчизників пересічний єгиптянин ставився толерантно, що свідчило про доволі високий культурний рівень суспільства.

Основою єгипетської релігії була ідея створення світу, яка знайшла своє відображення в міфах, релігійних текстах, гімнах та казках Стародавнього Єгипту. М. Матьє (1956, с. 5–6), вивчаючи міфологію давніх єгиптян, вказувала на їхню різноманітність і суперечливість, а також на те, що до нашого часу жодного тексту повністю не зберіглося. Проте навіть фрагменти наявних першоджерел дозволяють побачити, що в міфах доісторичної епохи творцями богів, всесвіту та людей здебільшого виступають рослини, тварини або ж птахи. З розвитком суспільних відносин, а потім і утворенням державності ця роль закріплюється за богами та богинями (Матьє, 1996). Усю міфологію цього періоду можна поділити на дві великі групи. Перша включає в себе легенди, де творцем сонця та всього світу є богиня-мати, яка народжує свою сонячну дитину без участі чоловічого начала. Друга об'єднує сказання, де творцем богів є бог-батько, який без допомоги жіночого начала народжує першу пару божеств (Матьє, 1996, с. 159).

У межах нашої теми проаналізуємо першу групу легенд. Отже, богиня-мати Нут без будь-якої участі чоловічого начала народила сонячне немовля, яке потім створило богів і людей. За різними оповіданнями Нут перебуває в образі або матері, або корови. Щодня ранком з її лона виходить світлий диск, який увечері

вона ковтає, щоб зачати та зранку знову народити (Матьє, 1996, с. 159).

Варто звернути увагу на зачаття від ковтання. Деякий час у доісторичну епоху єгиптяни не мали чіткого розуміння, що є причиною зачаття. Це пояснювалось різноманітними обставинами, зокрема ковтанням якогось предмета. Такі уявлення збереглися у фольклорі. Наприклад, у казці «Два брати» невірна дружина Бати завагітніла від тріски персеї, яка потрапила до її рота під час рубки дерева, що виросло із краплі крові бика, на якого перетворився її чоловік (Лившиц, 1979, с. 100). Інше підтвердження таких уявлень можна знайти в легенді про суперечку Гора і Сета, коли останній з'їв латук, окроплений сіменем свого візаві. На заклик бога Тота до сімені покинути тіло Сета воно вийшло як божественне очищення через потилицю у вигляді золотого диску (Лившиц, 1979, с. 121–123). У ритуальних текстах періоду Середнього царства, які знайдені в пірамідах, повідомляється про зачаття фараона небесною богинею. При цьому слова «зачала» і «проковтнула» використовують як рівнозначні. На переконання М. Матьє (1996, с. 160), це є свідченням пережитків матриархату, коли жіноче начало домінувало не лише в релігії, а й в організації давньоєгипетського суспільства та повсякденному житті.

Із часом відбулися зміни. Зі встановленням патріархату в релігії починають відігравати більш значну роль боги, однак колишні уявлення про богинь у свідомості єгиптян не зникають. У міфах могутні богині посідають місце дружин, сестер та матерів величких богів. Водночас незмінно покровителями Північного та Південного Єгипту залишались богині Нехбет та Уаджит, які на короні (*пшент*) фараона були зображені у вигляді кобри і шуліки. Ними також мали своїх покровителів, більшість з яких були богині. Отже, у релігійних уявленнях єгиптянина жінки-божества залишаються такими ж могутніми, але зі зміненим статусом – вони стали всесильними матерями, родоначальницями та володарками. Також варто звернути увагу, що патріархат та утворення моногамної сім'ї вплинули на міфи про створення світу та богів. З'являються об'єднанні культу божественного подружжя із сином-немовлям. Такими божественними тріадами стали: Птах, Сехмет та їхній син Нефертум; Осіріс, Ісіда й син Гор; Амон, Мут і син Хансу. Ця «дев'ятка богів» у формуванні релігійної свідомості єгиптян починає відігравати більш значну роль (Матьє, 1956, с. 25).

Міфи слугували моделлю поведінки людини в соціумі. Народження, ставлення до

дітей, шлюбні відносини, стосунки з батьками, ритуальні обряди тощо були своєрідною проєкцією міфологічних сюжетів на реальне повсякденне життя.

Міфи та сакральні тексти стали сюжетною основою проведення стилізованих ритуалів у храмах. У науковій літературі усталеною є думка про жрецтво Стародавнього Єгипту. Вважається, що жерцями були чоловіки, а у культових обрядах жінки відігравали другорядну, допоміжну роль (Szpakowska, 2012, р. 28). Дійсно, у цих дійствах брали участь багато жінок. При кожному храмі були свої співуні, які супроводжували проведення церемоній гарним співом. Вони жили не у храмах, а у своїх родинях. Проте були такі, які постійно перебували у храмі. Їх називали хенерет. Взагалі слово «хенерет» має декілька значень: так називали у Стародавньому Єгипті тюрму або закриту частину храму чи палацу. За браком фактологічного матеріалу неможливо чітко визначити їхні обов'язки. П. Монте (1989, с. 276–277) припустив, що хенерет займалися храмовою священною проституцією. На думку Б. Леско (1999, р. 250) та Е. Блекмана (1921, р. 15), хенерет – це «священні веселуни», які мали розважати божество. У великих храмах їх очолювала дружина або сестра, а інколи дочка головного жерця. Вони виконували ритуали та гімни безпосередньо у храмах, куди більшості доступ був обмежений. Дружина первосвященника не лише опікувалась хенерет, а й разом зі своїм чоловіком виконувала адміністративні та господарські функції. При виконанні своїх обов'язків вона мала владу над робітниками-чоловіками.

Археологічні та писемні пам'ятки Давнього царства свідчать, що жінки у статусі жриць служили тільки у храмах богинь Хатхор і Нейт (Sabbaḥy, 2013, р. 2877). Інколи жінки служили жрицями в декількох храмах і мали невеликий дохід. Вочевидь серед жриць вибудовувалась певна ієрархія. Один із вищих рангів займали ті, хто отримував титул мерет (*Mpm*), який надавав можливість співати вітання правителю на релігійних святах, а також вітати піснею сонце під час щоденної служби у храмі. Е. Блекман (1921, р. 8–9) вважав, що мерет є титулом верховної жриці храму бога Тота з Гермополя. У цьому сенсі дивною є стаття Є. Черезова (1951), де мерет показано як храмових рабинь. Свідченням такого соціального статусу стало те, що вони «ніколи не мали у власності землі або іншого майна». Також дослідник вважав, що заборона «захоплювати мерет» в охоронних грамотах фараонів є прямим доказом їхнього рабського стану. Зауважимо, що охоронними грамотами заборонялося захоплювати і жерців,

які, як відомо, до невольників ніколи не належали. Справді, відомостей, які б дозволили повно охарактеризувати мерет, обмаль. Основним джерелом є згадані «охоронні грамоти». Звернемося до другої охоронної грамоти періоду Давнього царства – «Мін дає процвітати володінню правителя Неферкара», якою мерет було звільнено від сплати податків, «порахованих для двору», подарунків начальнику Верхнього Єгипту. Також заборонялося вимагати від них золото, бронзу, «жертви подвійного боргу життя», льон, шкіру, залучати до виконання повинностей тощо (Мат'є, 1954). Отже, звільнення від податків та повинностей, на нашу думку, є свідченням того, що мерет були вільними, адже раби апіорі вважалися майном і жодних податків не сплачували. На підставі проведеного аналізу наявних джерел І. Лур'є (1951) дійшов висновку, що прирівнювати мерет до рабинь є неправильним. Вони були вільними людьми. Однак, як зауважив науковець, більш чітко визначити їхній статус неможливо.

Наприкінці Старого царства у престольних записках служителів храмів богинь Хатхор і Нейт з'являються чоловіки, домінування жінок у культовому служінні богиням поступово зникає. Існують згадки про служіння жриць у храмах періоду Середнього царства. Одна з них це лист від жінки на ім'я Ірер, яка обіймала посаду керівника державної ткацької майстерні. У ньому вона повідомляла, що змушена взяти місячну відпустку, щоб виконати храмову службу (Lesko, 2002).

На чолі ієрархії жіночого жрецтва перебувала «Божа дружина», яка в період Середнього царства була відома проведенням культів Міна, Амона і Птаха. Цей титул надавався одній із дружин або дочок правителя (Hoffmann, 2008, р. 53). «Божа дружина» мала вагому фінансову і політичну підтримку володаря та право передавати цей титул жінкам із сім'ї фараона. «Божа дружина» мала ще й титул «Хазяйка двох земель».

Б. Леско (2002) звернула увагу ще на один титул жінки з роду фараона – «Рука Бога». Дослідниця припустила, що ритуальна функція цієї жриці пов'язана з культом Амона-Ра. Під час проведення відповідних церемоній вона маніпулювала його статевим органом. Незрозуміло, який сенс вкладався в цей ритуал та чому саме таке припущення зробила відома вчена, оскільки найбільш могутнє та мужнє божество лише в Луксорі зображували у вигляді ітифалічної антропоморфної фігури (Коростовцев, 2000, с. 58).

Заслугує на увагу проведення давніми єгиптянами містерій (*сешет*), у яких важливу і

відповідальну роль відігравали жінки. Їхні сюжети повторювали міфічні історії богів. Одну з таких містерій – «Плач Ісіді і Нефтіди»¹ – описує Геродот (1993, с. 96). До нашого часу збереглися папіруси з текстами цієї містерії та чіткими вказівками до виконання: «Хай буде очищений увесь храм і хай буде введено двох жінок, чистих тілом, незайманих, і хай буде видалене волосся з їхнього тіла та надягнуто перуки на їхні голови ... бубни в їхніх руках, і хай буде написано їхнє ім'я на плечах, щоб зображати Ісіді і Нефтіду, і хай співають вони пісні з цього свитку перед цим богом» (Матьє, 1956, с. 66).

Ритуали і релігійні драми як певні форми наближення божественного до реального впливали на свідомість тогочасної жінки, формували її уявлення про справедливість, порядок, устрій життя та життєві цінності взагалі. Тому давня єгиптянка в образі та діяннях величних богинь бачила ідеал, який допомагав зрозуміти своє призначення в суспільстві. Вона вибудовувала свої стосунки в сім'ї так, як цьому вчила релігія, де одним із прикладів відданості та любові до чоловіка, відповідальності за безпеку і виховання дитини була Ісіді – богиня жіночності, зцілення, відродження, материнства та родючості.

З Ісіді й Осіріса та їхнього сина Гора, на думку В. Розанова (2002, с. 241), єгиптяни створили божественну взірцеву сім'ю. «Головне, – писав дослідник, – що вони заснували Священну Сім'ю. Головне, що вони сім'ю зрозуміли як першу на землі Святиню, і якщо говорити нашими поняттями, термінами європейської історії, то ми сказали б, що Єгипет і цивілізація його, культура його, є власне Церква Сім'ї з природним звідси шануванням Осіріса і Ісіді, Батька і Матері».

Шанобливе і відповідальне ставлення до сім'ї супроводжувало єгиптян протягом усього життя. Вислови «взяти дружину» і «побудувати дім» для давнього єгиптянина були синонімами і в нашому сучасному трактуванні це розуміється як «укласти шлюб» та «створити сім'ю». Чоловіки одружувались у 20 років. Вважалось, що в цьому віці вони здатні забезпечити сім'ю. Хоча в джерелах є згадки про нареченого, якому було 14 років. Як правило, дівчата виходили заміж, коли наступало менархе, у 12–14 років. Однак відомі випадки,

коли дівчину віддавали заміж у більш ранньому віці.

Здебільшого шлюб укладався за волею батьків або хазяїв. Так, один із садовників дружини фараона повідомляв про те, що його повелителька одружилася його на наближеній до себе особі, а коли він став вдівцем, то вдруге одружилася. Він висловлював задоволення, оскільки отримав хороше придане (Монте, 1989, с. 49).

Були випадки, коли наречені самі вирішували свою долю. Одруження з власної волі знайшло своє відображення в давньоєгипетському фольклорі. Найбільш яскравою ілюстрацією цьому може бути казка «Приречений царевич». Тут син фараона прибув до одного з місць Нахаріни, де зібралися юнаки на змагання за руку дочки місцевого володаря. Утаємничив своє походження, спадкоємець фараона видав себе за сина єгипетського воїна і отримав дозвіл на участь у суперництві, головною умовою якого було дістатися до вікна дівчини. Єгиптянин переміг. Дівчина закохалася в юнака, і це почуття було взаємне. Раптом батько дівчини не дотримав слова, оскільки не бажав родичатися з безрідним. Втім, дочка заявила, що без коханого життя втрачає будь-який сенс і вона помре. Батько був змушений виконати обіцянку і дати згоду на шлюб (Лившиц, 1979). Важливо звернути увагу, що в цьому літературному творі наголошується на такій важливій складовій утворення сім'ї, як кохання. Також ми бачимо, що попри незгоду батька, шлюб склався за волею наречених.

Все ж переважна більшість шлюбів укладалась за рішенням батьків нареченої та нареченого. Шлюбу передувало укладення договору щодо умов майбутнього союзу, який підписували батьки наречених. У деяких випадках чоловік міг скріпити своїм підписом документ, що обумовлював насамперед матеріальні гарантії дружини, права подружжя на сімейне майно, фіксував розподіл прав і обов'язків дружини та чоловіка (Матьє, 1954, с. 75). Шлюбна угода до I тис. до н. е. укладалась в усній формі, після – у письмовій, у присутності не менш ніж чотирьох свідків. Укладалась шлюбна угода у двох екземплярах: оригінал віддавали подружжю, а копію – одному зі свідків. П. Монте (1989, с. 61) припустив, що копія договору могла зберігатися в так званих домах життя, які стали центрами духовного життя, свого роду «єгипетськими університетами», де накопичувались знання з астрономії, історії, медицини та інших наук, а також реєструвались такі найголовніші події людини, як народження, шлюб та смерть,

¹ Епізод оплакування Осіріса – бога відродження і володаря потойбічного світу сестрами Нефтідою та Ісіді, остання була ще його дружиною.

складались особисті гороскопи, що були вкрай важливими для мешканців долини Нілу.

Вважається, що шлюб у Стародавньому Єгипті був справою наречених та їхніх сімей. Саме з цієї причини він не розглядався як самостійний об'єкт правового регулювання. Немає у джерелах згадок про релігійну обрядовість шлюбу та участь у ньому жерців. Найважливішою частиною святкової церемонії був перехід нареченої з батьківського дому до нареченого, що супроводжувалося голосним співом і танцями. Та все ж, зважаючи на релігійну свідомість давніх єгиптян, нам здається мало ймовірним відсутність жрецтва на таких обрядах.

Найголовнішою метою шлюбу було відтворення потомства. У суспільстві всіляко підтримувалась ідея багатодітної сім'ї. У «Повчанні Ані» сказано: «Візьми собі дружину, коли ти молодий, щоб вона могла дати тобі сина. Хай народить вона для тебе, поки ти ще молодий. Мудро мати потомство. Та людина є благополучною, чиє потомство велике: що більше дітей у неї, то більше її слава» (Hallo et al., 2003, p. 111). Маємо зауважити на дбайливому ставленні до дитини в давньоєгипетському суспільстві. Вихованню дітей, від народження до їх дорослого життя, присвячено чимало наукових праць. Зазначимо лише те, що за вбивство своєї дитини батьків не карали смертю. Вони три доби мали перебувати з мертвою дитиною, тримати її на руках та пестити. За виконанням покарання слідкував стражник. Вважалося, що таке покарання є найбільшчим для батьків, адже викликає значні духовні страждання (Логвиненко, 2019, с. 110).

На старшого сина покладалися великі надії батьків. У разі їхньої смерті старший син мав проводити погребний ритуал, який потребував чіткого і правильного виконання. Це мало велике значення для єгиптянина, оскільки вважалося, що суворе виконання заповітних текстів – гімнів, молитов і заклинань «Книги мертвих» – стане тим дороговказом, що допоможе здолати небезпечні випробування потойбічного світу і дістатися царства світла та життя, як бог Осіріс, який переміг смерть і дав можливість людям народитися знову (Hallo et al., 2003).

Як правило, давньоєгипетська сім'я була нуклеарна і моногамна. Полігамія у Стародавньому Єгипті теж мала місце, але не була поширеною, оскільки для утримання кількох сімей потрібен був високий матеріальний статус. Це дозволяв собі фараон. Його «великий гарем» складався з дружин і наложниць. Так, наприклад, відомо про п'ятьох «великих дружин» Рамзеса II. За період свого правління фа-

раон мав 162 дитини (Монте, 1989, с. 216). Така кількість дітей від одного монарха дає підстави стверджувати, що їхніми матерями були не лише дружини, а й наложниці «великого гарему». До нашого часу дійшли згадки про «великі гареми» Менеса, Аменхотепа III, Аменхотепа IV, Рамзеса III та Рамзеса IV.

Інкили жінки гарему становили загрозу владі та життю фараона. Відомо щонайменше про три змови «великих гаремів» – проти правителів Пепі I, Аменемхете I та Рамзеса III (Мышуста, 2006, с. 38). Про змову проти Рамзеса III ми знаємо з матеріалів судового розслідування. Коли фараон довідався, що одного з його синів змовники хотіли бачити на троні, то наказав тому вчинити самогубство. Далі жертвами репресій стали жінки гарему, його наглядачі, начальник гарему, начальник лучників, писець великого гарему та інші наближені особи (Лурье, 1960; Логвиненко, 2019).

Існують свідчення того, що представники знаті теж могли мати декілька дружин. Так, монарх Меріо зображений у гробниці з шістьма «супутницями життя». Одна з них зображена так, що не виникає сумнівів у її лідерстві серед інших. Батько Уахкаї, хранителя печатки правителя Мінхотепа, мав сім дружин, писець «великого гарему» Саптах – три дружини (Матьє, 1954, с. 71). Як бачимо, багатоженство у Стародавньому Єгипті мало місце, але здебільшого серед представників еліти суспільства, яка мала значні матеріальні статки.

Щодо шлюбу із кровними родичами, то вважається, що інцест дозволявся лише фараону. Із часів матріархату в Єгипті влада передавалась за материнською філіацією. Щоб легітимізувати свою владу, претендент на трон мав одружитися на дочці головної дружини фараона. Переважне право на такий шлюб мав її син. Отже, щоб мати владу над Єгиптом, претендент мусив одружитися на спадкоємниці головної дружини. Якщо вона померла, то на її дочці. М. Матьє (1963, с. 4) слушно зауважила, що саме жінки в сім'ї правителя зберігали передачу божественного походження роду, і «зламати такий порядок у Єгипті, як і у деяких інших народів, при особливому значенні пережитків матріархату виявилось неможливим». Фараон Аменхотеп IV (Ехнатон), чоловік Нефертіті, уклав шлюб зі своєю дочкою Анхесеномон, якій на той час було лише 11 років. У подальшому Анхесеномон стала дружиною Тутанхамона (Вардиман, 1990, с. 134). Матрилінійність наслідування влади в Єгипті пояснює те, що фараони, хоча й одружувались на дочках чужоземних правителів, проте своїх заміж за них не віддавали. Показовою є відповідь

Аменхотепа III, який на прохання вавилонського Кадашману-Харбе віддати за нього царівну заявив, що дочка фараона «нікому не може бути віддана» (Мат'є, 1954, с. 56). Відмова зрозуміла, адже шлюб з нею надавав право іноземцю на вищу владу в єгипетській державі.

У науковій літературі немає єдиного погляду на інцест у шлюбах простих людей. Б. Шоу (1992, р. 274), який присвятив своє дослідження цій темі, зауважив, що він не знайшов «суттєвих історичних свідчень, які підтверджують, що шлюб між братом і сестрою був або відомий, або широко практикувався звичайними єгиптянами в період фараонів, тобто до грецько-римського періоду».

Іншу думку висловила М. Мат'є (1954, с. 73), яка вважала, що шлюби між однокровними братами та сестрами хоча і не віталися, але мали місце. Пояснювалися вони бажанням батьків нареченої зберегти майно в межах родини, а не віддавати його разом із дочкою до іншої сім'ї. Тому, як вважала дослідниця, у Стародавньому Єгипті можна побачити шлюби як між братом і сестрою, так і рідного дядька за материнською лінією з племінницею. Підтвердженням цього є те, що подружжя називали одне одного «братом» та «сестрою». Із часів Середнього царства такі шлюби скоріш були винятками з правил.

Я. Тойварі-Вітала (2013) також вважала, що шлюб між близькими родичами не заборонявся у Стародавньому Єгипті. Однак, як зауважила дослідниця, «доказів такого зв'язку поза сім'єю правителя обмаль... Найбільш ранній підтверджений випадок шлюбу між братом і сестрою датується VI династією (2350–2200 рр. до н. е.)». Зустрічаються відомості про подібні шлюби і в періоди Середнього та Нового царства.

У правовому розумінні єгипетська жінка вигідно вирізнялась серед жінок інших давніх цивілізацій. Вона мала майже рівні права з чоловіком. Так, жінка могла ініціювати розлучення та знову вийти заміж. Основними причинами розірвання шлюбу могли стати перелюбство або ж безпліддя. У шлюбних угодах завжди прописувалось те, як чоловік мав матеріально забезпечувати дружину. У документі фіксувалися умови поділу майна в разі розлучення за ініціативою чоловіка. Якщо ініціатором розірвання шлюбу була дружина, то, як правило, половину шлюбних дарів вона мала віддати чоловіку. До того ж йому залишалося усе, що було придбано за час спільного проживання (Мат'є, 1954, с. 74–75).

Вільна жінка володіла майном, яким розпоряджалась на власний розсуд – продавала,

купувала, передавала за заповітом. Вона управляла виділеними «на поминання душі» землями. Дочка була спадкоємицею нарівні зі своїми братами. Спадок передавався як за чоловічою, так і за жіночою лініями. Якщо сталося так, що жінка виявилась старшою, а інші сестри та брати малолітні, то вона призначалась «управителькою» усіх спадкоємців. Володіння і пов'язані з ним титули також могли переходити за жіночою лінією. У разі смерті чоловіка дружина отримувала 1/3 спільно нажитого майна, 2/3 діставалось дітям (Перепелкин, 2000, с. 151).

Хоча система освіти у Стародавньому Єгипті була орієнтована на хлопчиків, дівчата теж здобували грамоту в колі своєї сім'ї. Дехто з них мав доволі ґрунтовні знання, щоб займатись наукою чи працювати разом із батьком, наприклад у сфері медицини.

Жінки могли перебувати на державній службі. Вони управляли майстернями ткачих, харчування, палацовими співачками і танцюристками. Відомо, що придворна на ім'я Песешет була начальницею над заупокійним жрецтвом матері фараона і водночас виконувала обов'язки «розпорядчої жінок-лікарів» (Перепелкин, 2000, с. 151).

Від вільних жінок вирізнялись слугині (хем) та рабині (б'к), які не мали жодних прав і розцінювались як майно. У період Середнього царства рабство у Єгипті набуває масового характеру. Рабів можна було купити, продати, віддати в найм, подарувати або ж передати у спадок. Водночас служниці та рабині мали право на особисті речі та створення сім'ї. У разі жорстокого поводження вони шукали притулку у храмах. Якщо доводило, що хазяїн поводився з ними безжалісно, то йому загрожувало обернення в слугу храму. Рабство в той час ще не набуло класичних форм, як у Стародавній Греції та Стародавньому Римі. Приватні рабині ставали майже членами сім'ї (Перепелкин, 2000, с. 256). Тому можна побачити непоодинокі випадки позбавлення рабського стану. За яких основних умов це могло статися? По-перше, за рішенням хазяїна (Лур'є, 1960, с. 165–166). Якщо ж рабиня відпускалась на волю, то отримувала права, які мала єгиптянка (Бандурка та ін., 2020, с. 60–61; Бандурка та ін., 2021, с. 59–60). По-друге, у разі удочеріння або усиновлення дітей рабині (Лур'є, 1960). По-третє, якщо рабиня народила від вільного, то дитина вважалась вільною. Діодор Сицилійський (2012, с. 59–60) писав, що в єгиптян жерці одружувались тільки на одній жінці, але інші громадяни могли обрати собі жінок стільки, скільки бажали. Батьки

були зобов'язані годувати всіх своїх дітей, щоб збільшувалось населення, і це вважалось більш усього сприятливим для процвітання держави. «Жодна дитина не вважалася незаконнонародженою, навіть коли вона народжувалася матір'ю рабинєю; оскільки, відповідно до вірувань, батько є єдиним творцем дитини, для якої мати була лише їжею та придулом» (Діодор Сицилійський, 2012, с. 60).

Остання причина, на наш погляд, була найбільш поширеною. Як уже зазначалося, з періоду Середнього царства рабів в Єгипті стає дедалі більше. Вже значна частина мешканців долини Нілу середнього достатку могла дозволити собі придбати раба чи рабиню. Поширюється практика утримання рабинь-наложниць, які мають від своїх господарів дітей. Вони від народження вважались вільними і претендували на спадок батька, який мали розподілити між собою всі брати і сестри. Спадок, який залишався від матері, діставався лише її утробним дітям.

Цікавим є той факт, що за вбивство раба чи рабині винному загрожувало смертне покарання. За свідченням Діодора Сицилійського (2012, с. 58), «той, хто вбивав свідомо вільну людину або раба, страчувався, адже законодавець бажав карати не за відмінністю фортуни, а за намірами злодія». Слід також звернути увагу на певну гуманність давньоєгипетського законодавства, яке забороняло за тяжкі злочини страчувати вагітну жінку, доки вона не народить (Лурье, 1960, с. 125).

Окрему категорію жінок становили блудниці. На думку Е. Дюпуї (1907), проституція – це звичне та поширене явище у Стародавньому Єгипті. На наш погляд, учений дійшов такого висновку здебільшого за аналогією з іншими давніми цивілізаціями. Дійсно, проституція як вулична, так і так звана священна, або ж храмова, мала місце, проте не набула такого поширення, як у Вавилоні чи Стародавній Греції. Один із факторів її стримування – це наявність і доступність рабинь-наложниць, яких пересічний єгиптянин спроможний був утримувати. Вони жили в сім'ї, виконували відповідні роботи та задовольняли фізіологічні потреби голови патріархальної сім'ї. Водночас наслідки від проституції – венеричні хвороби – були добре відомі давнім єгиптянам, про що свідчать знайдені папіруси на медичну тематику (Дюпуї, 1907, с. 57–58). Зрозуміло, постають питання не лише моралі тогочасного суспільства, а й здоров'я давньоєгипетської жінки. Проте вони потребують окремого розгляду.

ВИСНОВКИ. Отже, релігія стала основою формування світогляду давнього єгиптяни-

на. Божественне походження навколишнього світу та людини не викликало жодних сумнівів. Значна частина міфів Стародавнього Єгипту про створення світу говорить про його суто жіноче начало. До пантеону божеств найбільш шанованих усіма мешканцями долини Нілу входило чимало богинь. Зі встановленням патріархату богині не втрачають своєї могутності, проте змінюється їхній статус. Вони постають всесильними родоначальницями, матерями та сестрами. З'являються об'єднанні культу божественного подружжя із сином-немовлям, які стали взірцем для єгиптян у створенні власної сім'ї. Саме єгиптяни розглядали сім'ю як основу суспільства. Це дає нам підстави стверджувати, що у Стародавньому Єгипті виникла сім'я в нашому сучасному розумінні.

Соціальний статус жінок був різним. Найвищій соціальний щабель займали дружини фараонів або представниці його сім'ї, які мали значні матеріальні статки і відігравали помітну роль у релігійному та політичному житті. Матрилінійність монархічної влади у Стародавньому Єгипті зумовлювала інцест у шлюбах фараонів. Претендент, щоб легітимізувати свою владу на трон, мав одружитися із дочкою правителя.

Жінки служили у храмах як жриці і служниці. Відповідно до ієрархії виконували свої релігійні обов'язки. Вони були представлені на державній службі. Зі встановленням патріархату і поступовим набуттям жрецьтвом клановості жінок у ньому стає значно менше.

Водночас права жінок майже рівні з чоловіками, що суттєво вирізняє давньоєгипетську жінку серед представниць прекрасної статі інших давньосхідних цивілізацій.

На нижчому щаблі соціальної ієрархії перебували служниці і рабині. Вони не мали жодних прав і вважались майном. Проте рабині мали право на особисті речі та заводити сім'ю. За жорстоке поведіння з ними загрожувало покарання. За певних умов рабині могли стати вільними і отримати права єгиптянки.

У Єгипті, як і в інших давніх державах, мала місце проституція. Однак вона не була настільки поширеною, як, скажімо, у Вавилоні чи Стародавній Греції.

Вивчення статусу жінки та особливостей шлюбно-сімейних відносин у Стародавньому Єгипті дозволяє усвідомити такі базові людські цінності, як любов, взаємоповага, відповідальність, толерантність, відданість тощо, які мають стати основою у вирішенні сучасних гендерних проблем.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Брестед Д., Тураев Б. История Древнего Египта. Мн : Харвест, 2003. 832 с.
2. Вардиман Е. Женщины в Древнем мире / пер. с нем. М. С. Харитонова. М. : Наука, 1990. 335 с.
3. Геродот. Історії в дев'яти книгах / пер. А. О. Білецького. Київ : Наук. думка, 1993. 576 с.
4. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека / пер. О. П. Цыбенко. М. : Наука, 2012. 1129 с.
5. Дюпуи Э. Проституция в древности и половые болезни / пер. Доктора Л. В. СПб. : Тип. Т-ва «Народная польза», 1907. 327 с.
6. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. М. Бандурка, Д. В. Швець, М. Ю. Бурдін та ін. Харків : Майдан, 2020. 618 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с.
8. Коростовцев М. А. Религия Древнего Египта. СПб. : Нева ; Летний Сад, 2000. 464 с.
9. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 252 с.
10. Логвиненко Є. Смертна кара у Стародавньому Єгипті. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 225–229. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.41>.
11. Логвиненко І. А., Логвиненко Є. С. Статус жінки на Стародавньому Сході: особливості шлюбно-сімейних відносин у Месопотамії. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 91–106. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.09>.
12. Лурье И. М. Древнеегипетские термины мерет и хентиуше во времена Древнего царства. *Вестник Древней истории*. 1951. № 4. С. 73–82.
13. Лурье И. М. Очерки древнеегипетского права XVI–X веков до н.э. Ленинград : Изд-во Гос. эрмитажа, 1960. 356 с.
14. Матье М. Э. Древнеегипетские мифы. М. : Изд-во АН СССР, 1956. 175 с.
15. Матье М. Э. Из истории семьи и рода в Древнем Египте. *Вестник Древней истории*. 1954. № 4. С. 45–75.
16. Матье М. Э. Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта. М. : Восточ. лит.а РАН, 1996. 326 с.
17. Матье М. Э. Миф и сказка Древнего Египта как источник для изучения истории семьи. *Вестник Древней истории*. 1963. № 4. С. 3–11.
18. Монтэ П. Египет Рамсесов. Повседневная жизнь египтян во времена великих фараонов. / пер. с франц. Ф. Л. Мендельсона. М. : Наука, 1989. 376 с.
19. Мышустя С. В. Древний Египет. Женщины-фараоны. Ростов н/Д : Феникс, 2006. 317 с.
20. Перепелкин Ю. Я. История Древнего Египта. СПб. : Летний Сад ; Нева, 2000. 560 с.
21. Розанов В. В. Собрание сочинение. Возрождающийся Египет. М. : Республика, 2002. 526 с.
22. Сказки и повести Древнего Египта / пер. и коммент. И. Г. Лившица. Ленинград : Наука, 1979. 288 с.
23. Черезов Е. В. Социальное положение mḥ-t в храмовом хозяйстве Древнего царства. *Вестник Древней истории*. 1951. № 2. С. 40–46.
24. Assman J. From Akhenaten to Moses: Ancient Egypt and Religious Change. Cairo-New York : The American University in Cairo Press, 2014. 167 p.
25. Blackman A. M. On the Position of Women in the Ancient Egyptian Hierarchy. *The Journal of Egyptian Archaeology*. 1921. Vol. 7. Pp. 8–30. DOI: <https://doi.org/10.2307/3853813>.
26. Erman A. Life in Ancient Egypt. New York : Dover Publications, Inc., 1971. 570 p.
27. Hoffmann, F. Warlike Women in Ancient Egypt. *Cahiers de recherches de l'Institut de Papyrologie et d'Egyptologie de Lille*. 2008. No. 27. S. 49–57. URL: http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/2352/1/Hoffmann_Warlike_women_in_Ancient_Egypt_2008.pdf (дата звернення: 10.02.2023).
28. Lesko B. Listening to the Ancient Egyptian woman: Letters, Testimonials, and other Expressions of Self. *Studies in Ancient Oriental Civilization*. 1999. Vol. 58. Pp. 247–254.
29. Lesko B. Women and Religion in Ancient Egypt // Diotima : сайт. 2002. URL: <https://diotima-doctafemina.org/essays/women-and-religion-in-ancient-egypt> (дата звернення: 10.02.2023).
30. Sabbahy L. Gender, Pharaonic Egypt, EAH // Encyclopedia of Ancient History. Wiley-Blackwell, 2013. Pp. 2876–2878. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781444338386.wbeah15173>.
31. Shaw B. D. Explaining Incest: Brother-Sister Marriage in Graeco-Roman Egypt. *Man. New Series*. 1992. Vol. 27. No. 2. Pp. 267–299.
32. Szpakowska K. Hidden Voices: Unveiling Women in Ancient Egypt // A companion to women in the ancient world / ed. by L. J. Sharon and S. Dillon. Malden, MA ; Oxford : Wiley-Blackwell, 2012. Pp. 25–37.
33. The Context of Scripture / ed. by W. W. Hallo ; assoc. ed. K. L. Younger. Leiden, Boston : Brill, 2003. Vol. 1. 406 p.

34. Toivari-Viitala J. Marriage and Divorce // ACADEMIA : сайт. 2013. URL: https://www.academia.edu/2971079/Marriage_and_Divorce (дата звернення: 10.02.2023).

Надійшла до редакції: 17.02.2023

Прийнята до опублікування: 06.03.2023

REFERENCES

1. Assman, J. (2014). *From Akhenaten to Moses: Ancient Egypt and Religious Change*. The American University in Cairo Press.
2. Bandurka, O. M., Holovko, O. M., Lohvynenko, I. A. et al. (2021). *History of state and law of foreign countries* (O. M. Bandurka, Ed.). Kharkiv National University of Internal Affairs.
3. Bandurka, O. M., Shvets, D. V., Burdin, M. Yu. et al. (2020). *History of state and law of foreign countries* (O. M. Bandurka, Ed.). Maidan.
4. Blackman, A. M. (1921). On the Position of Women in the Ancient Egyptian Hierarchy. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 7, 8-30. <https://doi.org/10.2307/3853813>.
5. Brested, D., & Turaev, B. (2003). *Ancient Egyptian history*. Harvest.
6. Cherezov, E. V. (1951). The social position of the mr-t in the temple economy of the ancient kingdom. *Bulletin of Ancient History*, 2, 40-46.
7. Diodor Sicilian. (2012). *Historical Library* (O. P. Tsybenko, Transl.). Science.
8. Dyupui, E. (1907). *Prostitution in ancient times and sexual diseases*. Type The People's Benefit Company.
9. Erman, A. (1971). *Life in Ancient Egypt*. Dover Publications, Inc.
10. Herodot. (1993). *Stories in nine books* (A. O. Biletskyi, Transl.). Scientific thought.
11. Hallo, W. W., & Younger, K. L. (Eds). (2003). *The Context of Scripture*. Brill.
12. Hoffmann, F. (2008). Warlike Women in Ancient Egypt. *Cahiers de recherches de l'Institut de Papyrologie et d'Égyptologie de Lille*, 27, 49-57. http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/2352/1/Hoffmann_Warlike_women_in_Ancient_Egypt_2008.pdf.
13. Korostovtsev, M. A. (2000). *Religion in ancient Egypt*. Neva; Summer Garden.
14. Lesko, B. (1999). Listening to the Ancient Egyptian woman: Letters, Testimonials, and other Expressions of Self. *Studies in Ancient Oriental Civilization*, 58, 247-254.
15. Lesko, B. (2002). *Women and Religion in Ancient Egypt*. Diotima. <https://diotima-doctafemina.org/essays/women-and-religion-in-ancient-egypt>.
16. Livshits, I. G. (Transl.). (1979). *Tales and stories from ancient Egypt*. Science.
17. Lohvynenko, I. A., & Lohvynenko, Ye. S. (2019). *Punishment in the Law of the Ancient World*. FOP Panov A. M.
18. Lohvynenko, I. A., & Lohvynenko, Ye. S. (2022). The status of women in the Ancient East: peculiarities of marriage and family relations in Mesopotamia. *Law and Safety*, 2(85), 91-106. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.09>.
19. Lohvynenko, Ye. (2019). The death penalty in Ancient Egypt. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 6, 225-229. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.41>.
20. Lure, I. M. (1951). The Ancient Egyptian terms hentiush and hentiush during the Ancient Kingdom. *Bulletin of Ancient History*, 4, 73-82.
21. Lure, I. M. (1960). *Essays on ancient Egyptian law XVI-X centuries B.C.* Publishing house of the State Hermitage.
22. Mate, M. E. (1954). From the history of the family and clan in ancient Egypt. *Bulletin of Ancient History*, 4, 45-75.
23. Mate, M. E. (1956). *Ancient Egyptian myths*. USSR Academy of Sciences Publishing.
24. Mate, M. E. (1963). Ancient Egyptian myth and tale as a source for the study of family history. *Bulletin of Ancient History*, 4, 3-11.
25. Mate, M. E. (1996). *Selected Works on the Mythology and Ideology of Ancient Egypt*. Oriental Literature of the Russian Academy of Sciences.
26. Monte, P. (1989). *Ramses. The everyday life of the Egyptians during the time of the great pharaohs*. Science.
27. Myshusta, S. V. (2006). *Ancient Egypt. Women Pharaohs*. Phoenix.
28. Perepelkin, Yu. Ya. (2000). *History of Ancient Egypt*. Summer Garden; Neva.
29. Rozanov, V. V. (2002). *A collection of essays. Rising Egypt*. The Republic.
30. Sabbahy, L. (2013). Gender, Pharaonic Egypt, EAH. In *Encyclopedia of Ancient History* (2876-2878). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444338386.wbeah15173>.
31. Shaw, B. D. (1992). Explaining Incest: Brother-Sister Marriage in Graeco-Roman Egypt. *Man*, 27(2), 267-299.

32. Szpakowska, K. (2012). Hidden Voices: Unveiling Women in Ancient Egypt. In Sharon L. & Sheila D. (Eds), *A companion to women in the ancient world* (pp. 25-37). Wiley-Blackwell.
33. Toivari-Viitala, J. (2013). *Marriage and Divorce*. ACADEMIA. https://www.academia.edu/2971079/Marriage_and_Divorce.
34. Vardiman, E. (1990). *Women in the ancient world* (M. S. Kharitonov, Transl.). Science.

Received the editorial office: 17 February 2023

Accepted for publication: 6 March 2023

IHOR ALBERTOVYCH LOHVYENKO,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Theory and History of State and Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1505-4418>,
e-mail: igor_logv@ukr.net;*

YEVHENIIA SERHIIVNA LOHVYENKO,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Constitutional and International Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7687-843X>,
e-mail: evgeniyalogvinenko11@gmail.com*

WOMEN IN ANCIENT EGYPT: DETERMINATION OF LEGAL STATUS AND PECULIARITIES OF MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS

The main factors that influenced the formation of the worldview of the ancient Egyptian woman have been investigated. The influence of religion on her understanding of the family, her place and purpose in society has been shown. The main criteria of social differentiation of women have been identified. The primary sources, in particular legal monuments, on the basis of which the legal status of women in Ancient Egypt is shown, have been analysed. The features of marriage and family relations have been characterised. The research is based on the principle of historicism. Historical and comparative as well as historical and genetic methods were used to study the peculiarities of marriage and family relations, normative and comparative and hermeneutical methods were used when working with primary sources. The gender approach has led to a comprehensive study of religious, political, legal norms and social institutions, such as the family, family, culture, and more.

Generalisations and conclusions have been made, stating that it was in the religion of Ancient Egypt that the united cults of the divine couple with a son-infant appeared, which became a model for the Egyptians in creating their own family. They were the first among the ancient civilisations to consider the family as the basis of society, which gives us grounds to assert that the family in our modern sense emerged in Ancient Egypt. The social status of women was different. The highest were the ruler's wives and priestesses, and the lowest were maids and slaves. They had no legal rights and were considered property. However, slaves had the right to personal belongings and to have a family. They faced punishment for ill-treatment. Under certain conditions, slaves could become free and receive the rights of an Egyptian woman. It has been noted that free ancient Egyptian women had almost equal legal rights with men, which distinguishes them from women of other ancient civilisations.

It has been emphasized that the study of the status of women and the peculiarities of marriage and family relations in Ancient Egypt allows us to see the historical origins of gender inequality, to understand such basic human values as love, mutual respect, responsibility, tolerance, devotion, etc. which should become the basis for addressing modern gender issues.

Key words: *Ancient Egypt, ancient Egyptian civilisation, woman, religion, priesthood, marriage, family.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Логвиненко І. А., Логвиненко Є. С. Жінка у Стародавньому Єгипті: визначення правового статусу та особливості шлюбно-сімейних відносин. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.08>.

Citation (APA): Lohvynenko, I. A., & Lohvynenko, Ye. S. (2023). Women in Ancient Egypt: determination of legal status and peculiarities of marriage and family relations. *Law and Safety*, 2(89), 87–97. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.08>.